

NAVOIY ASARLARINING ADABIY TAHLILI

Qodirova Mohida Rustamjon qizi

Namangan viloyati

Uychi tuman ixtioslashtirilgan maktab ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola o'zbek tilshunosligini yorqin cho'qqilarga olib chiqqan tilshunos olim va adabiyotshunos Alisher Navoiyning ijodiga bag'ishlanadi. Va Navoiyning asarlari va tilshunoslikka qo'shgan hissasi haqida fikr yuritadi.

Kalit so'zlar: lug'at, qo'lyozma, asarlar, g'azallar, nasriy asarlar, poetik asarlar.

Turk nazmida chu men tortib alam,

Ayladim ul mamlakatni yakqalam.

– deganida Alisher Navoiy haq edi. Sababi, u o'z ijodi orqali turkiy millat va elatlarni yakqalam qila oldi, birlashtirdi. Nafaqat o'zbek tili, balki o'nlab turkiy tillarning badiiy jihatdan mukammallik kasb etishida Alisher Navoiyning qilgan sa'y-harakatlari beqiyos. Ta'kidlash lozimki, til gegemonligi uchun kurashni bizga Alisher Navoiy bobomiz boshlab bergan. Fors tili O'rta Osiyoda ming yil davomida hukmronlik qilgan. "Yosh shoirlar she'rlari katta ustozlar nazariga tushishi uchun fors tilida ijod qilishar edi", deydi Navoiy. Shunday bir sharoitda Alisher Navoiy turk tilini himoya qilish uchun katta maydonga chiqadi. Hatto Husayn Boyqaroga aytib, ijodkorlar turk tilida ijod qilsinlar, degan mazmunda farmon chiqartirishga ham erishadi. "Muhokamat ul-lug'atayn" asarida turk tilini fors tili bilan solishtirib, ushbu tilning afzalliklarini ochib beradi. Shuningdek, turkiy tilning poydevori mustahkam bo'lishi uchun 100 000 misradan iborat noyob ijod namunasini biz avlodlarga meros qilib qoldirdi. "Majolis-un nafa'is"da qayd etilishicha, Navoiy davridagi 400 nafar shoirning 30 nafarigina turkiy tilda ijod qilgan. O'sha davr muhitida bu 30 nafar shoirning ijod qilishi oson bo'lmagan.

Turkiy adabiyotlar hisoblanmish ozbek, qoraqalpoq, qozoq va turkman adabiyotlari hamkorliklari debochasini Alisher Navoiy, Berdaq, Abay va Maxtumquli ijodisiz tasavvur

qilish mushkul. Navoiyning ta'limiy mazmundagi hikmatli sozlari Maxtumquli uchun nasihat she'rlar bitishda badiiy shakl vazifasini o'taganini misollar tasdiqlaydi. Navoiyning:

Odami ersang, demagil odami,

Onikim, yoq xalq g'amidin g'ami – degan mashhur baytini bilmaydigan yoki yod olmagan adabiyot muhibi yoq hisobi. Uluq shoirning insonparvarlik g'oyalari kuylangan bu shoh bayt Maxtumqulida:

Adam bolup, adam gadrin bilmeen,

Ondan ene otlap yo'ren mal yagshi,

So'zlegende, so'z manisin bilmeen,

Ondan ene so'zlemeen lal yagshi.

Alisher Navoiyning rang-barang merosi, gozal she'riyati, buyuk dostonlari Maxtumquli Firoqiydek donishmand shoir uchun ilhom bulogi, poetik tajriba toplashida ma'naviy tayanch, mahorat maktabi bolsa, Berdaq uchun ham Ustozlik an'anasini davom ettirgan:

Nawayidan sawat ashtim,

Fizuliydan durlar shashtim...

Navoiy asarlari tarjimalari bo'yicha qoraqalpoq adabiyotshunosligida ma'lum darajada tadqiqotlar olib borildi. Xususan, N.Davqarayev, Q.Ayimbetov, N.Japaqov, I.Sagitov, Q.Maqsatov, S.Ahmedov, K.Mambetov kabi olimlarning ushbu mavzu tahliliga bag'ishlangan maxsus tadqiqotlari mavjud...

Alisher Navoiy hayoti va ijodini mamlakatimiz va xalqaro miqyosda keng o'rganish va targ'ib qilish maqsadida Prezidentimizning "Alisher Navoiy nomidagi xalqaro jamoat fondini tashkil etish to'g'risida"gi qaror loyihasini ishlab chiqishdek muhim vazifa belgilangan. Mana, yaqinda Ukrainada "Farhod va Shirin" asarini tarjima qilishibdi. Shunga o'xshash asarlarni jamlagan kutubxona tashkil etilishi bizga ko'p ma'lumotlarni o'rganishimizda yordam beradi. Mazkur fond navoiyshunos olimlarni bir davraga yig'ib, munozara va muhokamalar yuritishga imkon yaratib berishiga umid bildiramiz. Alisher Navoiy ijodi haqida ilmiy tadqiqot olib borgan kanadalik Harri Dik Navoiyga "Dunyoni ma'naviy tanazzuldan qutqara oladigan ko'ngil bog'ining bog'boni" deya ta'rif beradi va

“Lison ut-tayr” asarini ingliz tiliga tarjima qiladi. Bular qatoriga “Farhod va Shirin”ni ukrain tiliga tarjima qilgan shoir Nikolay Bajan, polyak tarjimoni Yanush Kjjjovskiyni ham qo’shish mumkin.

Ma’lumki, hech bir milliy adabiyot faqat o’z doirasidagina – boshqa xaqlardan ajralgan holda rivojlana olmaydi. Milliy adabiyotlararo ta’sir o’zaro aloqasi bir birini boyitish, bir tilda yaratilgan asarni ikkinchi tilga tarjima qilish orqali ham amalga oshadi. Buyuk o’zbek shoiri mutafakkiri Alisher Navoiy ijodi esa jahon so’z san’atining alohida sahifalarini tashkil etadi. Navoiy asarlarini boshqa tilga tarjima qilish XV asrdayoq boshlangan. “Majolis un-nafois”ni 1522-1523-yillar Muhammad G’aznaviy oradan yarim asr o’tgach esa Shoh Ali bin Abdul Ali Nishopuriylar fors tojik tiliga tarjima qilganlar. Alisher Navoiynining g’azal, ruboiy, qasida, xususan, dostonlari keng tarqala borgan sari ularni o’rganishga qiziqish ham kuchayaverdi. Bu esa shoir asarlarining tili, poetik ifodalari sharhi va izohi uchun lug’atlar yaratishga sabab bo’ldi. Natijada shoir vafotidan sal o’tgach “Badoe ul-lug’at”, “Lug’ati Navoiy” XVI asrda Turkiyada Abushqa, XVIII asrda “Sangloh”, shuningdek, “Al-lug’at al-lison an-Navoiy” kabi lug’atlar dunyoga keldi. Bu lug’atlar darchasi Navoiy asarlarini boshqa xalq vakillariga tushuntirish ilinji bilan yaratilgan. Demak, ularni ham Navoiyni tarjima qilishga intilish sifatida baholash mumkin.

Shoir ijodiga bo’lgan qiziqish davr o’tishi bilan ortib bordi. Tarjimachilik rivojlanishi natijasida dunyodagi talay xalqlar Navoiyning jozibador asarlarini o’z ona tillarida o’qiy boshladilar. Shoir asarlarining inglizcha asarlari uzoq tarixga borib taqaladi. Navoiy asarlari ingliz tiliga turli yo’llardan kirib borgan, xususan boshqa yevropa tillariga qilingan tarjimari salmoqli o’rin tutadi. Aytaylik, bir paytlar ruscha tarjimalar bevosita vositachilik vazifasini bajargan bo’lsa, so’ngra, shoirning asarlari asl nusxadan inglizchaga tarjima qilish orqali inglizlashtirildi. Bu o’zbek turmush tarzini, sharqona urf-odatlarini o’zga yurt kitobxonlariga yetkazishda jiddiy ahmiyatga ega bo’ldi.

Alisher Navoiy ijodi Yevropaga turli yo’llar bilan kirib bordi. 1557-yili Venetsiyada italyan tilida “Pregri nagsio di tre giovana figliuoki del Re di Sereudippo per opera Christoforo Armena della Persiana nelli Italyana linguafrapportato”, ya’ni “Shoh Sarandipning uch navqiron o’g’lonlarining qanday qilib ziyoratga borgani, janob Xristofor

Armani forsiydan italyan tiliga o'g'irgan" nomi ostida bir kitob nashr etilgan. Bu kitob Yevropa kitobxonlari orasida katta qiziqish uyg'otdi va 1584-yili ikki marta bosildi. Keyinchalik, 1611-1622 va 1625-yillarda qayta-qayta chop etildi. 1883-yilda ana shu italyancha tarjima asosida bu asarni Yohan Betsil nemis tiliga o'g'irdi. Keyinchalik, bu asar Yevropa bo'ylab keng tarqaldi va nihoyat, 1768-yili ingliz tiliga tarjima qilindi. Bundan tashqari 1719-yili Fransiyada fransuz tiliga, 1966-yili folland tillariga ham tarjima qilindi. Bu asar ikki qismdan iborat bo'lib birinchi qismi Sarondip shohi o'zining uch o'g'loni oqilu dono qilib tarbiyalagani hikoya qilnadi.

O'zbek adabiyoti namunalarining ingliz tiliga qilingan ilk tarjimalari, tabiiyki, Alisher Navoiy nomi bilan bog'liq. Buyuk mutafakkirning «Lison ut-tayr» dostoni Ye.Fittsjerald tomonidan inglizchaga tarjima qilinib, 1899-yilda AQShning Boston shahrida nashr etilgan edi. Xuddi shu asarning nasriy bayoni kanadalik tarjimon Garri Dik tomonidan o'zbek tarjimashunos olimi N.Qambarov hamkorligida ingliz tiliga o'g'irdi. «Muhokamat ul-lug'atayn» risolasi Robert Deveruks tarjimasida 1966-yilda AQShda kitob holida bosilib chiqqan bo'lsa, buyuk shoirning «Sab'ai sayyor» dostoni amerikalik professor V.Firman tomonidan inglizchaga tarjima qilindi. 1988-yilda O'zbekiston «Vatan» jamiyati Alisher Navoiy hikmatlarini Margaret Bettlinning inglizcha tarjimasida lotin alifbosida chop etgan. 1961-yilda Toshkentda nashr qilingan «O'zbekiston gapiradi» nomli inglizcha to'plamga Alisher Navoiyning g'azallari, ruboiylari, hikmatlaridan namunalar hamda «Farhod va Shirin» dostonidan parcha kiritilgan.

Alisher Navoiy asarlari ma'lum bir sabab bilan tarjimalar tadrijini, aytish joiz bo'lsa, kashf qilgan. Chunki davrlar osha nafaqat adabiyotda, balki madaniy sohalarda g'arb sharqqa qizaqa boshladi, natijada asta-sekinlik bilan Navoiy asarlari birma bir boshqa tillarga tarjima qilina boshlandi. A.Kurella, Vamberi davrlarida qiziqish yanada ortdi va asosan Navoiy asarlari nafaqat Yevropada, qolaversa butun dunyoga yoyila boshlandi. Bunga yaqqol misol qilib «Muhokamat ul-lug'atayn» risolasi Robert Deveruks tarjimasida 1966-yilda AQShda kitob holida bosilib chiqqan bo'lsa, buyuk shoirning «Sab'ai sayyor» dostoni amerikalik professor V.Firman tomonidan inglizchaga tarjima qilinganini olish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nematovna, F. S. (2021). USING THE SIMILE IN THE CLASSICAL LITERATURES AND THE PROBLEMS OF
2. TRANSLATING THEM FROM UZBEK INTO ENGLISH ON THE BASE OF —ALEXANDER'S WALL|| BY ALISHER NAVOI. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(11), 326-329.
3. Fazildinova, S. N. (2022). THE MATTERS OF TRANSLATING THE FIGURATIVE LANGUAGE DEVICES USED BY ALISHER NAVOI IN DESCRIPTION OF WORD, LANGUAGE AND SPEECH ETHICS. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2022(1), 106-118.
4. Nasridinov, M., & Usmonova, D. (2022). EXPOSITION FUNCTIONS IN THE NOVEL " THE JUNGLE BOOK". International Journal Of Literature And Languages, 2(05), 22-28.
5. Jurayev, I. M. (2022). OLD VIEWS OF FAMILY AND SOCIAL RELATIONS.
6. Ahmadiyev, N. M., & Juraev, I. M. (2019). Family reading-a leading factor in the promotion of youth moral education. Научные исследования в Кыргызской Республике, (3), 24-27.
7. Джураев, И. М. Ахмадиев Нуриддин Мухитдинович аспирант Ферганский государственный университет Узбекистан г. Фергана, ул. Мурабийлар.